

Den Norske Israelsmisjon

Det jødiske folk, evangeliet og løftene

En prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk
og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie

Utarbeidet av Teologisk Nemnd
i Den Norske Israelsmisjon

Redigert av
Reidar Hvalvik

Oslo 2004

Innhold

Utgiverens forord	3
Redaktørens forord	4
Innledning	6
1. Det jødiske folk og evangeliet . .	7
2. Det jødiske folk og loven	11
3. Det jødiske folk og kirken	14
4. Det jødiske folk og endetiden . .	17
5. Det jødiske folk og landet	19

Det kan siteres fritt fra prinsipperklæringen så sant kilde oppgis

Den Norske Israelsmisjon

Holbergs Plass 4

0166 OSLO

Tlf 22 98 85 00

post@israelsmisjonen.no

www.israelsmisjonen.no

UTGIVERENS FORORD

Vi har med dette gleden av å presentere en prinsipperklæring om forholdet mellom det jødiske folk, evangeliet og løftene. Prinsipperklæringen er utarbeidet av Teologisk Nemnd i Den Norske Israelsmisjon.

I sitt møte 20. mars 2004 fattet Landsstyret i Den Norske Israelsmisjon følgende vedtak: "Prinsipperklæringen gir uttrykk for Den Norske Israelsmisjons teologiske fundament og selvforståelse når det gjelder kirkens forhold til det jødiske folk og dette folkets plass i Guds frelseshistorie. Erklæringen skal derfor være retningsgivende for den informasjon, forkynnelse og undervisning som finner sted i Den Norske Israelsmisjon."

En lignende prinsipperklæring ble utgitt av Den Norske Israelsmisjons Landsstyre i 1986. Vårt teologiske grunnlag er ikke endret, men de utfordringer vi opplever i tiden og den utvikling som har skjedd, ikke minst i veksten blant Jesus-troende jøder, har ført til at Landsstyret i Den Norske Israelsmisjon ønsket en presisering av enkelte sider ved vår Israelsteologi.

Den messianske bevegelse har de siste ti-årene vokst både i og utenfor Israel. Et lokalt lederskap og nye strukturer bygd på selvstendighet utfordrer både kirken og organisasjonene. Jo mer synlige de Jesus-troende jødene blir, jo sterkere utfordres vi til å gjennomtenke forholdet mellom den jødiske og den ikke-jødiske del av guds menighet på jord.

Vi har også opplevd en sterk vekst de siste årene av nye organisasjoner med fokus på Israel og det jødiske folk. Mange av disse begrunner sin virksomhet i profetiske ord som en mener har direkte og bokstavelig relevans til vår tid. Den Norske Israelsmisjon får mange henvendelser fra menigheter, foreninger og enkeltpersoner som ber om veiledning i hvordan og hva en skal tenke om det jødiske folk og vårt kall i møte med dette folket. Denne prinsipperklæringen prøver å gi svar på noen av disse spørsmålene. Samtidig gir den ikke alle svar på alle spørsmål som har med Israel å gjøre. I Den Norske Israelsmisjon er det rom for ulike meninger og oppfatninger om de spørsmål der vi mener Bibelen ikke er entydig. Men i de spørsmål Bibelen taler klart, må vi også tale klart. Det mener vi denne erklæringen er et uttrykk for.

Vi håper denne erklæringen vil være opplysende og klargjørende, og til inspirasjon for et fornyet engasjement for Israel og evangeliet.

Oslo, 20. mars 2005

Den Norske Israelsmisjons Landsstyre

John Edvard Olsen (styreleder), Rolf Gunnar Heitmann (generalsekretær)

REDAKTØRENS FORORD

Som kristne står vi i et spesielt forhold til det jødiske folk: Jesus var jøde, den første kristne menighet bestod av jøder og de første som forkynte evangeliet for hedninger, var jøder. Det gjorde de fordi de mente at budskapet om Jesus som Messias ikke bare angikk jødene, men også hedningene. Mange hedninger kom til tro og utgjorde snart majoriteten av de troende. Relativt tidlig ble derfor jødene praktisk talt usynlige som en del av kirken, og kirkens forhold til jødene ble snart preget av diskriminering og forfølgelse. Store deler av historien om kirkens forhold til det jødiske folk er derfor mørk og smertefull.

På 1600-tallet ble det vakt en ny interesse for jødene blant evangeliske kristne i Europa. Denne interessen var ofte forbundet med sterke forventninger om endetiden og jødernes tilbakevending til fedrenes land. I forlengelsen av denne interessen vokste det på begynnelsen av 1800-tallet også frem et engasjement for misjon blant jøder. Man ønsket å bringe evangeliet tilbake til det folket man hadde fått det fra.

I forrige århundre inntrådte det så begivenheter som både skulle forsterke og endre kristnes holdninger til Israel. For det første: Holocaust. Denne forferdelige tragedien førte mange steder, fremfor alt i Tyskland, til en ny gjennomtenkning av kirkens forhold til det jødiske folk. Fra mange hold ble det stilt spørsmålstegn ved om det var rett å drive misjon blant jøder. Og det utviklet seg nye modeller for å komme til rette med forholdet mellom kirken og jødedommen, blant annet var det mange som forfektet tanken om to ulike veier til frelse for jøder og hedninger.

For det andre: Samtidig som mange europeiske kirker sa nei til misjon blant jøder, vokste det frem en messiansk bevegelse i Israel og diasporaen: En bevegelse av jøder som bekjente troen på Jesus som Messias, men som også holdt fast på sin jødiske identitet. Dermed ble det jødiske element i rammen av den verdensvide kirke igjen mer synlig. Det førte også til nye utfordringer om teologisk gjennomtenkning av hva jødisk identitet egentlig innebærer.

For det tredje: Opprettelsen av en jødisk stat i 1948 ble omfattet med stor interesse av mange kristne. Mange stilte spørsmålet: Hvordan forholdt disse begivenhetene seg til de bibelske landløftene til Abraham og hans etterkommere? Staten Israels korte og turbulente historie har også skapt debatt blant kristne når det gjelder vurderingen av politiske løsninger. I bakgrunnen ligger blant annet spørsmålet: Står staten Israel i en særstilling fordi jødene er Guds utvalgte folk? Gjelder andre normer for denne staten enn for andre folk og nasjoner?

De problemstillingene som er antydnet ovenfor, engasjerer mange kirkegjengere og misjonsvenner, og de er viktige for en organisasjon som i sitt navn signaliserer misjonsvirksomhet overfor Israel/det jødiske folk. Derfor ba landsstyret i Den norske Israelmisjon sin teologiske nemnd utarbeide en prinsipperklæring som kunne ta opp de sentrale teologiske spørsmålene som arbeidet blant jøder og i Israel aktualiserer. En tilsvarende prinsipperklæring ble først gang

utformet i 1984, men nesten 20 år senere meldte behovet seg for en ajourføring. Dette er bakgrunnen for den erklæringen som her fremlegges. Som navnet tilsier, er det ikke tale om et dokument som berører alle mulige teologisk spørsmål knyttet til det jødiske folk, men en gjennomgang av noen mer prinsipielle teologiske spørsmål "om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie".

Den erklæring som her fremlegges, gjenspeiler på alle vesentlige punkter bred konsensus i nemnda. Det utelukker ikke nyanser i visse spørsmål, primært knyttet til avsnittet om det jødiske folk og landet, blant annet i vurderingen av politiske forhold i vår egen tid. Det har nok til en viss grad sammenheng med at disse spørsmålene ikke er av rent teologisk karakter. Mens størstedelen av erklæringen baserer seg på bibelteologisk argumentasjon, trekker et par avsnitt (primært 5.6-7) også inn folkerettslige og generelle etiske argumenter. I vurderingen av politiske forhold er dette helt nødvendig fordi det ikke kan gis enkle svar ut fra de bibelske tekstene.

Også i tolkningen av de historiske begivenheter knyttet til opprettelsen av staten Israel (jf. avsnitt 5.5), er det nyanser i nemnda. Hele nemnda står bak formuleringene også på dette punktet, men medlemmene vil nok legge vekten noe ulikt. Etter nemndas mening er imidlertid dette ikke noe hovedspørsmål i denne erklæringen. Det er heller ikke et spørsmål det er avgjørende å ha et entydig svar på. Når og hvordan Gud vil oppfylle sine løfter, kan trygt overlates til Gud selv. Som kristne er det imidlertid helt avgjørende at vi er lydhøre for Guds vilje slik han har åpenbart den i sitt ord. I denne sammenheng vil vi fremheve misjonsoppdraget som er gitt til alle Jesu etterfølgere og som har adresse både til jøder og hedninger. I sentrum for interessen for det jødiske folk bør apostelens ord alltid være retningsgivende: "For jeg skammer meg ikke for evangeliet. For det er en Guds kraft til frelse for alle som tror – jøde først og så greker" (Rom 1,16).

Oslo, februar 2004

Reidar Hvalvik

Formann i Teologisk Nemnd i Den norske Israelsmisjon

Innledning

Fra første stund av har den kristne kirke basert sin bekjennelse på to grunnleggende overbevisninger: For det første: Den Gud man trodde på, var Abrahams og Isaks og Jakobs Gud – Israels Gud. For det andre: Den Jesus man forkynte, var den Messias som profetene hadde sagt skulle komme.

Tidlig ble det imidlertid klart at et flertall av det jødiske folk ikke anerkjente Jesus som Messias. Hedningefolkene kom snart i flertall blant de Jesus-troende, og kirken mistet etter hvert bevisstheten om sine jødiske røtter. Dette er historiske realiteter som har gjort det vanskelig både for jøder og hedninger å tenke rett om det jødiske folks stilling i Guds frelseshistorie.

Denne erklæringen er utformet av en gruppe kristne teologer som ønsker å komme til rette med de grunnleggende spørsmål knyttet til det jødiske folks forhold til evangeliet og til kirken, og om hvordan de gammeltestamentlige løfter får sin oppfyllelse i Jesus Messias, i kirken og i det jødiske folks historie. Disse spørsmålene vil vi forsøke å besvare ut fra Guds ord i de hellige skrifter slik Gud har åpenbart det gjennom sine profeter og apostler og gjennom sin egen Sønn.

1. Det jødiske folk og evangeliet

1.1 Israel* er Guds utvalgte folk

Loven og profetene gjør det klart at Israel er Guds utvalgte folk, hans eiendomsfolk (5 Mos 7,6; Joel 3,7). Dette bekreftes av Herrens apostel: "Gud angrer ikke sine nådegaver og sin utvelgelse" (Rom 11,29). Følgelig står også Guds løfter til Israels folk ved lag.

1.2 Løftene til Israel har fått sin bekreftelse i Jesus Kristus

Ifølge Det nye testamente peker profetiene fram mot Jesus. Med henvisning til jødernes hellige skrifter sa Jesus: "De vitner om meg" (Joh 5,39). Med tanke på løftene i den gamle pakt sier apostelen Paulus: "For så mange som Guds løfter er, har de fått sitt ja i ham" (2 Kor 1,20). Når Jesus fra Nasaret først og fremst er kjent under navnet Jesus *Kristus*, uttrykker det en grunnleggende overbevisning om at han var den Messias som skulle komme. Denne overbevisningen går tilbake til Jesu egen undervisning (jf. Luk 24,25–27.44–49).

1.3 Jesus er Israels Messias

Jesu sendelse gjaldt først og fremst det jødiske folk. Han konsentrerte sin gjerning om dette folket (jf. Matt 15,24) og sendte sine disipler til "de bortkomne sauene i Israels folk" (Matt 10,6). Derfor forkynte hans disipler også etter påske og pinse evangeliet bare for jøder. Dette var åpenbart begrunnet i Israels særstilling: "Dere er profetenes barn og har del i den pakt som Gud gav deres fedre da han sa til Abraham: I din ætt skal alle jordens slekter velsignes" (Apg 3,25).

1.4 Det finnes ingen annen vei til frelse enn Jesus Kristus

Fordi frelsesløftene til Israel har sin oppfyllelse i Kristus, er han den eneste vei til frelse. Når Jesus sier: "Ingen kommer til Faderen uten ved meg" (Joh 14,6), er det et utsagn uten unntak. Det har absolutt gyldighet, både for jøder og hedninger. At jødene ikke er unntatt, bekreftes ved apostlenes ord til de jødiske lederne i Jerusalem: "Det er ikke frelse i noen annen, for i hele verden er det blant mennesker ikke gitt noe annet navn som vi

---

* Ordet Israel betyr i denne erklæringen det jødiske folk; det betyr ikke staten eller landet – så sant dette ikke sies eksplisitt.

kan bli frelst ved” (Apg 4,12). Tanken om to pakter og to veier til frelse, én for hedningene og en annen for jødene, samstemmer ikke med det nytestamentlige vitnesbyrd.

1.5 Det er en “hemmelighet” knyttet til Israels og folkeslagenes frelse

I Romerne 11 taler Paulus om en hemmelighet i forbindelse med Israels og folkeslagenes frelse. Som Kristi apostel åpenbarer han noe som inntil da ikke hadde vært kjent. Noen bibeltolkere har ment at det som tidligere var skjult, er at også hedningene skulle få del i frelsen. Det er åpenbart feilaktig. At hedningene skulle få del i Israels velsignelse, er lovet allerede i Det gamle testamente (1 Mos 12,3; Jes 42,6; 49,6). Riktignok taler Paulus i Efeserbrevet om en hemmelighet i forbindelse med hedningenes frelse, men da dreier det seg om deres fulle og hele delaktighet i løftene til Israel: Jøder og hedninger skal ikke lenger være atskilt, men utgjøre ett og samme legeme (Ef 3,2–6; jf. 2,11–22). Det er dette som tidligere har vært skjult.

I Rom 11,25f er imidlertid hemmeligheten knyttet til *Israels* frelse, nærmere bestemt *tidspunktet* for og *omfanget* av denne frelse. Den vanlige oppfatningen var at jødene skulle bli frelst *før* hedningene. Paulus avslører at dette ikke uten videre er tilfelle. Han sier at “en del av Israel er blitt forherdet, inntil folkeslagene er kommet inn i fullt tall”. Det betyr at en del av Israel ikke vil bli frelst før i endetiden. Men da skal *hele* folket bli frelst.

Når det tales om “hele Israel”, siktes det til folket som helhet. Det betyr imidlertid ikke at uttrykket omfatter hvert enkelt individ. Det fremgår av bruken av uttrykket “hele Israel” i Det gamle testamente (jf. 1 Kong 12,1; 2 Krøn 12,1; Dan 9,11). Likeså sier rabbinerne at “hele Israel” skal få del i “den kommende verden” – og nevner så unntakene, bl.a. dem som hevder at det ikke er noen oppstandelse fra de døde (Mishna, Sanhedrin 10,1).

1.6 Israels frelse skjer ved troen på Jesus

Det er en utbredt forestilling at jødene skal bli frelst på en særskilt måte – uten å tro på Jesus som Messias, f.eks. i forbindelse med Jesu gjenkomst. Sammenhengen i Romerne 9–11 gjør det imidlertid helt klart at jødene – på samme måte som hedningene – skal bli frelst ved tro på Jesus: De jøder som ikke tror på Jesus, skal – for å bruke Paulus’ bilde – bli podet inn igjen på oliventreet – “dersom de ikke holder fast på sin vantro” (Rom 11,23f). Og selv om Gud har knyttet et særskilt løfte til Israels frelse, opphever ikke det befalingen om at evangeliet skal forkynnes også for jødene. I Romerne 10 – der Paulus skriver om Israels frelse – understreker han nettopp betydningen av å *forkynne* evangeliet slik at mennesker kan komme til tro. Den forherdelse som ifølge Paulus har rammet

jødene, er ikke total, men gjelder en del av folket (Rom 11,25). Derfor er det ikke forgjeves å forkynne evangeliet for dem.

1.7 Evangeliet er for jøde først

Siden løftene først og fremst tilhører Israels folk, har jødene også en førsterett til evangeliet: “Det er en Guds kraft til frelse for alle som tror, jøde først og så greker” (Rom 1,16). I tråd med dette gikk apostelen Paulus – han som var hedningenes apostel – alltid først til synagogen når han kom til et nytt sted: Hans jødiske landsmenn måtte først få høre evangeliet. Utsagnet i Rom 1,16 antyder imidlertid noe mer enn at jødene skulle være de første til å høre evangeliet. På grunn av sin særstilling har jødene en særskilt rett til å høre evangeliet. Derfor må det også gjøres kjent for dem. I det ligger det en viktig begrunnelse for fortsatt å forkynne evangeliet for jøder.

1.8 Tilsynelatende manglende resultater kan ikke sette misjonsbefalingen ut av kraft

En av innvendingene mot å forkynne evangeliet blant jødene er at det har vist seg nytteløst: De har gjennomgående avvist evangeliet. Dette var en problemstilling allerede i det 1. århundre. Paulus uttrykker stor sorg over at flertallet av hans landsmenn ikke har tatt imot evangeliet, men han er viss på at de er elsket av Gud, og at hele Israel en gang skal bli frelst. Men verken de svake resultatene av misjonsvirksomheten eller løftet om Israels frelse hindret ham i å forkynne evangeliet for jøder. Overalt hvor han kom, forkynte han evangeliet for dem. Til og med hans misjonsvirksomhet blant hedningene var drevet av et håp om at det måtte føre til frelse for – i alle fall – noen jøder (Rom 11,14).

Dessuten: Forkynnelsen av evangeliet for jøder var ikke uten resultater. Den første menighet bestod av jøder som kom til tro på Jesus, og størstedelen av Det nye testamente ble skrevet av jøder. Apostlenes gjerninger beretter at også mange jøder som levde utenfor Israels land (i diasporaen), kom til tro. Det samme skjer i vår tid.

1.9 Evangeliet må forkynnes for jøder og hedninger – av jøder og hedninger

Oppdraget å forkynne evangeliet ble først gitt til jøder. De forkynte for sine landsmenn og senere for hedninger. Men det finnes ingen antydninger i Det nye testamente om at Jesus-troende jøder skulle være alene om denne oppgaven. Oppdraget er gitt til hele kirken, og dermed til alle troende – uavhengig av etnisk bakgrunn. Derfor er det heller ingenting til hinder for at ikke-jøder vitner om evangeliet for jøder.

1.10 Kirkens synder og feilgrep kan ikke sette misjonsoppdraget til side

En innvending mot at hedningekristne skal forkynne evangeliet for jøder, er knyttet til kirkens delaktighet og medansvar for grusomheter mot jødene gjennom historien. Det er ikke tvil om at det er mange skamletter i kirkens historie når det gjelder forholdet til jødene, også knyttet til misjonsvirksomhet blant dem. Refleksjon over kirkens medansvar for jødeforfølgelse har etter 1945 ført til at mange kirker ikke lenger vil forkynne evangeliet for jøder. Det er åpenbart at historien kan vanskeliggjøre misjon og vitnetjeneste blant jøder. Men kirkens tidligere synder må ikke føre til at man begår en ny, alvorlig synd ved å hindre at jødene får høre evangeliet.

2. Det jødiske folk og loven

2.1 Loven er ikke frelsesvei – verken for jøder eller hedninger

Loven – Toraen, forstått som Guds bud og veiledning – spiller en avgjørende rolle for det jødiske folk. Det ser vi tydelig også hos de første jøder som trodde på Jesus. Paulus, Herrens apostel, legger avgjørende vekt på at hans forkynnelse ikke står i strid med Loven. Hans bruk av dette begrepet viser imidlertid at “Loven” kan ha ulike betydninger. Ordet kan brukes omfattende om de fem Mosebøker (f.eks. Rom 3,21b), eller det kan brukes mer snevert om loven og budene som ble gitt på Sinai (Gal 3,17).

Det nye testamente gjør det klart at ikke noe menneske blir frelst ved å holde Moselovens bud; frelsen er utelukkende knyttet til Guds nåde og løfte, slik Loven – i vid mening – bekrefter (Rom 4). Spørsmålet om Moselovens gyldighet ble særlig aktualisert da man begynte å forkynne evangeliet for hedninger: Måtte de omskjæres og følge Moseloven for å bli frelst? På dette svarte ikke bare Paulus, men også apostlene og menigheten i Jerusalem et klart nei. Peters innlegg i debatten gjorde det klart at grunnlaget for å bli frelst utelukkende er Guds nåde – og det gjelder jøder så vel som hedninger: “Nei, vi tror at vi blir frelst av Herren Jesu nåde, på samme måte som de” (Apg 15,11).

2.2 Evangeliet opphever ikke Loven som uttrykk for Guds vilje

Apostelen Paulus gjør det klart at ingen blir frelst ved å holde Loven (jf. Gal 2,21). Det betyr imidlertid ikke at Loven er opphevet. Den er fortsatt et uttrykk for Guds gode vilje, og de som tror på Jesus, er kalt til å leve etter Guds bud (Rom 6,1f; 7,12; 8,4). Paulus understreker budet om å elske sin neste, og viser hvordan dette kan eksemplifiseres i etiske bud i dekalogen ([de ti bud] Rom 13,8–10). Disse budene er blitt gjentatt og bekreftet av Jesus (jf. Matt 5,21ff; Mark 10,19). De setter den etiske standard som ligger til grunn for Paulus’ formaninger om et hellig liv (jf. f.eks. 1 Kor 6,9–11; Ef 4,17ff) – formaninger som gjelder hedninger så vel som jøder.

Dette budskapet må den kristne kirke forkynne med klarhet og tyngde – på samme måte som den forkynner evangeliet om Guds nåde i Kristus. Et liv i Kristi etterfølgelse leves nettopp i spenningen mellom Guds krav og nåde.

2.3 Ikke alle deler av Loven har universell gyldighet

Enkelte av Moselovens bestemmelser har i særlig grad tjent til å markere jødernes tilhørighet til det utvalgte folk. Dette gjelder først og fremst omskjærelsen, som Skriften betegner som et paktstegn (1 Mos 17,9ff), men det gjelder også feiringen av sabbaten (2 Mos 31,13). I tillegg har særlig spiseforskriftene tjent til å skille jøder fra hedninger (jf. Dan 1,8).

I Det nye testamente trekkes det ikke noe eksplisitt skille mellom disse rituelle budene og de moralske. Men i praksis gjøres det. Jesus selv er flere ganger i konflikt med fariseerne og de skriftlærde om sabbaten, og da gjør han det klart at sabbatsbudet er underordnet de budene som setter menneskets ve og vel i sentrum (jf. Luk 13,10–17; Matt 12,1–8; Mark 2,23–28). Likeså underordner han renhetsforskriftene under de moralske bud (Mark 7,1–23; jf. også Apg 10).

De rituelle forskriftenes relative betydning kommer også til uttrykk når det gjelder omskjærelsen. Veiledet av Den Hellige Ånd sier apostlene at den ikke har universell gyldighet (jf. Apg 15); ja, det står i direkte konflikt med evangeliets sannhet å kreve at hedninger skal bli omskåret (Gal 5,6). De rituelle bud har altså ikke allmenn gyldighet, slik andre av Guds bud har. Det kommer også til uttrykk i Paulus' ord: "For det som betyr noe, er ikke om en er omskåret eller uomskåret, men at en holder Guds bud" (1 Kor 7,19).

2.4 Jesus-troende jøder har full frihet til å leve på jødisk vis etter Moselovens bestemmelser

Selv om Moselovens rituelle forskrifter ikke har universell gyldighet, er de fortsatt viktige for jødisk identitet. Paulus, som på det sterkeste kjempet mot dem som ville kreve omskjærelse av hedningekristne (Gal 2,2–6), lot Timoteus omskjæres. Dette kunne han gjøre fordi Timoteus hadde en jødisk mor – og følgelig kunne regnes som jøde (Apg 16,1–3).

Det er altså fullt mulig for jøder å praktisere omskjærelse og leve etter Moselovens rituelle bestemmelser innenfor rammen av den kristne menighet. Paulus uttrykker det slik: "Om noen ble kalt som omskåret, skal han ikke forandre det. Om noen er blitt kalt som uomskåret, skal han ikke la seg omskjæres" (1 Kor 7,18). Ut fra dette prinsippet er det legitimt at Jesus-troende jøder fortsatt praktiserer omskjærelse og følger andre gammeltestamentlige bud. Det samme kan også sies om andre jødiske skikker så lenge de ikke strider mot evangeliet. Det er derimot ikke legitimt å *pålegge* noen å følge

Moselovens rituelle bud – verken jøder eller hedninger. Kristus har kalt oss til frihet (Gal 5,1ff).

Med tanke på omskjærelsen som paktstegn for det jødiske folk vil det være helt naturlig at Jesus-troende jøder fortsetter å omskjære sine sønner. Hvis ikke, står de i fare for å bli fullstendig assimilert i de ikke-jødiske omgivelser. Hvis det skjer, vil det lett kunne bli usynlig at kirken består av jøder og hedninger, omskårne og uomskårne (Kol 3,11; se også nedenfor 3.4).

2.5 Man kan være jøde og tro på Jesus som Messias

De første som trodde på Jesus som Messias, var jøder. Og det var ingen som stilte spørsmål ved deres jødiske identitet. På nytestamentlig tid fantes det en rekke ulike partier og retninger innenfor jødedommen: fariseere, saddukeere, esseere – og nasareere (jf. Apg 24,5). Når også de Jesus-troende, nasareerne, kunne omtales som en jødisk retning, viser det at det var mulig å bekjenne troen på Jesus som Messias innenfor rammen av jødedommen i det 1. århundre. Man opphørte ikke å være jøde selv om man trodde på Jesus.

2.6 Jødedom er ikke utelukkende rabbinsk jødedom

Etter Jerusalems ødeleggelse i år 70 forsvant flere av de jødiske grupperingene, og etter hvert kom noe av mangfoldet i den antikke jødedom til å bli borte. To hovedstrømninger utviklet seg i svært forskjellige retninger: den rabbinske jødedom og den kristne kirke. Historisk sett forholder disse to retningene seg ikke til hverandre som mor (jødedommen) og datter (kristendommen), men snarere som søstre. Til tross for at de utviklet seg svært forskjellig, har de en felles basis i Det gamle testamente og den antikke jødedom.

Som en følge av den historiske utviklingen ble normativ jødedom i stor grad definert ut fra de rabbinske forskriftene i Talmud. Disse forskriftene kan sies å være en videreføring av den tradisjonen som Det nye testamente omtaler som "de gamles forskrifter" eller "tradisjonene fra fedrene" (Mark 7,3; Gal 1,14). Dette var forskrifter som ifølge Jesus selv bare var menneskebud (Mark 7,8f). Selv levde han og hans disipler som jøder, men uten å være bundet av disse forskriftene. Dette er forhold som dagens Jesus-troende jøder må ta i betraktning når de skal utforme sin jødiske identitet.

3. Det jødiske folk og kirken

3.1 Hedningene blir innlemmet i Guds folk

Den kristne tro bekrefter den gammeltestamentlige frelseshistorie: Som et ledd i sin frelsesplan for verden utvalgte Gud seg Abraham og hans etterkommere for at de skulle bli til velsignelse for “alle slekter på jorden” (1 Mos 12,3). På tross av ulydighet og frafall ble en rest av Abrahams etterkommere alltid bevart i paktens.

I dette folk lot Gud den lovede Messias bli født “i tidens fylde” (Gal 4,4). Ikke alle i hans folk tok imot ham (Joh 1,11). Men de som tok imot ham, valgte han ut som sin menighet, sin kirke. Denne kirke er bygd på bekjennelsen til Ham som Messias, Guds Sønn og Herre (Matt 16,16–18; Apg 2,36).

Mens Jesus i sin egen gjerning i hovedsak begrenset sitt kall til “de bortkomne sauene i Israels folk” (Matt 15,24), påla han sin kirke å gå ut og gjøre “alle folkeslag til disipler” gjennom dåp og opplæring (Matt 28,19). Ved Åndens ledelse ble apostlene overbevist om at hedningene skulle innlemmes i Guds folk uten først å bli jøder (jf. Apg 10 og 15).

3.2 Kirken består både av jøder og ikke-jøder

Når evangeliet ble forkynt for hedningene, skjedde det på grunnlag av tanken om at folkeslagene skulle bli innlemmet i det allerede eksisterende gudsfolk. Paulus taler om at hedningene får “borgerrett i Israel”, blir “medborgere” og får “del i paktene og løftet” (Ef 2,12.19).

Dette betyr at det kun er tale om ett gudsfolk, ett legeme (Ef 2,16; 3,6). Det er ikke slik at Gud ved Jesu komme opprettet et nytt gudsfolk ved siden av Israel. Da Jesus gav misjonsoppdraget til sine disipler, fikk de beskjed om å begynne i Jerusalem (blant jødene) og fortsette like til jordens ender (blant jøder og hedninger) (Apg 1,8). Det er Jesus-troende jøder som utgjør kjernen i Guds folk, og hedningene blir innlemmet i dette folket. Dette er forutsagt allerede av profetene (Jes 49,6; Sak 8,20–23; Sef 3,9ff).

3.3 Kirken har ikke erstattet det jødiske folk

Kirken har i deler av sin historie utviklet en “erstatningsteologi” som representerer en falsk forståelse av forholdet mellom kirken og det jødiske folk. Ifølge denne teologi skulle kirken ha erstattet det jødiske folk som Guds folk. Fordi storparten av jødene forkastet Jesus som Messias, skulle Gud ha valgt seg ut et nytt folk uavhengig av det gamle. Ifølge en

slik tenkning er jødene i dag teologisk å forstå på linje med alle andre folkeslag. En slik tenkning er feilaktig fordi den ikke stemmer med Det nye testamentes vitnesbyrd som tvert om bekrefter Guds fortsatte utvelgelse av og frelsesvilje for det jødiske folk (Rom 11,1f).

3.4 Det er feilaktig at jøder må oppgi sin jødiske identitet når de kommer til tro på Jesus

Etter hvert som kirken ble dominert av hedningekristne, ble det vanskelig for jødiske troende å fastholde sin jødiske identitet. I middelalderen hendte det f.eks. ofte at jøder som ble døpt, måtte sverge på at de ikke ville holde Moseloven og leve som jøder.

Det er feilaktig å kreve at jøder må oppgi sin jødiske identitet når de kommer til tro på Jesus Messias. En slik tenkning og praksis er i strid med Det nye testamente der det å komme til tro på Jesus ikke medfører noen oppgivelse av jødisk identitet.

Dette innebærer ingen kritikk av de jøder som av ulike årsaker har valgt å nedtone sin jødiske identitet. At noen på grunn av antisemittisme og forfølgelse har tiet om sin jødiske bakgrunn, er mer enn forståelig. Andre har fritt valgt å leve på ikke-jødisk vis blant hedningene. I lys av apostelens ord i 1 Kor 9,20–21 er også dette et legitimt valg.

3.5 Jødiske og ikke-jødiske troende må ta hensyn til hverandre for å bevare enheten i Kristi legeme

Fra kirkens første tid har det vært nødvendig å ta hensyn til at kirken består både av jøder og ikke-jøder. Da spørsmålet gjaldt hedningenes innlemmelse i kirken, ble det lagt vekt på at de skulle følge et minimum av gammeltestamentlige forskrifter, åpenbart de forskrifter som gjaldt for ikke-jøder som bodde i Israels land (Apg 15,23–29; jf. 3 Mos 17). Hensikten var å muliggjøre fellesskap mellom de troende.

Det nye testamente gjør det også klart at heller ikke de Jesus-troende jøder må praktisere sin jødiske levemåte slik at de splitter enheten i menigheten (jf. Gal 2,11ff). Enheten i Kristi legeme er det overordnede hensyn.

3.6 Messianske menigheter er en viktig påminnelse om den plass Jesus-troende jøder har i kirken

Selv om de ofte har vært oversett og usynliggjort, har det til enhver tid i kirkens historie vært jøder som har kommet til tro på Jesus som Messias og blitt en del av kirken. Det må vurderes positivt at det jøde-kristne innslag i kirken i vår tid er blitt mer synlig, gjennom

dannelsen av jødekristne organisasjoner og messianske menigheter. Dannelsen av menigheter med en markert jødisk identitet vil i mange situasjoner være et nødvendig korrektiv til den hedningekristne dominans som har preget kirken, og gjøre det lettere for Jesus-troende jøder å bevare sin jødiske identitet.

3.7 Messianske menigheter må ikke avsondre seg fra andre deler av kirken

Det strider imidlertid mot enheten i Kristi legeme dersom messianske menigheter avsondrer seg fra andre deler av kirken. Det skjer dersom de ekskluderer hedningekristne fra sitt fellesskap eller benekter at det er legitimt for jødekristne å finne sin plass innenfor andre slags menigheter. Dette skjer også dersom man avskriver bibelske og felleskristne bekjennelser til den treenige Gud eller til Jesus som sann Gud (f.eks. den nikenske trosbekjennelse) fordi man mener kirkens historie kun er en hedningekristen historie som ikke angår de jødekristne.

3.8 Hedningekristen dominans har ført til fornektelse av kirkens jødiske røtter

Etter hvert som misjonen blant hedningene vant fram, ble de hedningekristne den dominerende gruppen i kirken. Denne dominansen har i store deler av kirkens historie ført til at kirkens jødiske røtter og identitet har blitt glemt eller fornektet. Dette har blant annet ført til antinomisme, dvs. en oppfatning av de kristnes frihet fra Loven som ensbetydende med frihet eller likegyldighet i forhold til grunnleggende etiske bud og til kallet om hellighet. Den hedningekristne dominansen har nok også ført til at man har satt mennesker i Guds sted, f.eks. ved å tilbe helgener.

3.9 Kirkens manglende forståelse av sine jødiske røtter har bidratt til antisemittisme

En feilaktig forståelse av forholdet mellom kirken og det jødiske folk har ført til at hedningekristne ikke har behandlet det jødiske folk med kjærlighet og respekt. I stedet har man diskriminert og forfulgt jøder, bl.a. ut fra den feilaktige beskyldning om at de i større grad enn andre mennesker skulle være ansvarlige for Jesu død. Kirkene har på denne måten sin del i ansvaret for at antisemittisme har preget store deler av europeisk kultur. Derfor må kirkene i dag våge å ta et oppgjør med tidligere praksis og teologi når det gjelder forholdet til det jødiske folk.

4. Det jødiske folk og endetiden

4.1 Guds frelsesløfter venter ennå på sin endelige oppfyllelse

I Det gamle testamente er Guds oppfyllelse av sine frelsesløfter mange ganger knyttet til “de siste tider”. Ifølge Det nye testamente betyr Jesu komme at de siste tider er blitt en realitet (Hebr 1,2). Gudsrikets krefter har begynt å gjøre seg gjeldende i denne verden, men det er ennå ikke kommet i kraft (Matt 12,28; Luk 22,18). Derfor ser alle Jesus-troende fram mot Jesu gjenkomst. Da skal alle Guds frelsesløfter få sin endelige oppfyllelse – både for jøder og hedninger.

4.2 De gammeltestamentlige frelsesløfter gjelder både jøder og hedninger

Ifølge en utbredt lære om endetiden (dispensasjonismen) handler de gammeltestamentlige frelsesløftene bare om frelse for Israels folk. I tiden mellom Jesu himmelfart og hans første gjenkomst har Gud tatt en “pause” i oppfyllelsen av disse løftene. I denne pausen, som var ukjent for profetene, bygger han sin kirke som vesentlig består av ikke-jøder som tror.

Denne læren strider mot sentrale steder i Det nye testamente. Jesus lærer at nettopp de troende av hedningefolkene skal sitte til bords i Guds rike sammen med patriarkene og de troende av Israel (Matt 8,11). Paulus lærer at Gud poder de “fremmede kvister” av hedningene inn på Israels oliventre, og der får de del i “sevjen fra roten”, altså Israels frelsesgoder (Rom 11,17). I Efeserbrevet handler hele det andre kapitlet om at skilleveggen mellom Israel og folkeslagene er revet ned, og at de troende fra hedningene allerede nå er blitt medborgere i Israel. Paulus sier ikke at Gud har plantet to oliventrær. Det er tale om kun ett tre.

4.3 Bibelens tale om “bortrykkelsen” gjelder både jøder og hedninger

Ifølge denne endetidslæren skal Jesus ved sin første gjenkomst “rykke opp” den hedningekristne menighet til himmelen. Deretter vil han komme igjen for andre gang og fortsette oppfyllelsen av de gammeltestamentlige løftene for Israel. Han vil slå Israels fiender og gi Israel det tusenårige riket, som er et rike på jorden. Det jødiske folk vil her tro på ham og drive misjon for ham blant de andre folkeslagene.

Uansett hvordan de ulike ordene om en “bortrykkelse” og en “henting” av dem som tror på Jesus, skal forstås, så taler ingen av dem om at dette er noe som er forbeholdt de

troende av hedningene, eller at dette er noe som skjer før Gud begynner å oppfylle sine løfter for Israel. De bibelske tekstene bruker ulike ord og bilder for det som skjer når Jesus kommer igjen for å gi sine troende del i frelsen. Å fordele de ulike bildene og begrepene på ulike faser og etapper i endetidsdramaet, er uten dekning i tekstene og skaper nye tolkningsmessige problemer som denne læren ikke har løst.

4.4 Bibelen taler om ett gudsfolk – ikke to – også i endetiden

Den samme endetidslæren hevder at Guds frelseshusholdning for Israel og hans frelseshusholdning for hedningene ikke må blandes sammen. Det er først når tusenårsriket er til ende og det evige liv begynner, at de to Guds folk vil bli ett og få del i den samme frelse. Inntil det skjer, holdes disse to Guds folk atskilt. Kirken av hedninger får del i åndelige goder og en åndelig frelse i himmelen, mens Israel er Guds jordiske folk som får del i jordiske velsignelser når de omvender seg og tror.

Hele Bibelen lærer konsekvent at Gud i endetiden vil skape seg ett folk av jøder og hedninger, og at dette folket samlet skal få del i Messias-tidens frelsesgoder. Det nye testamente lærer konsekvent at denne tiden begynte med Jesu verk i hans første komme, og at det nettopp er i tiden før Jesu gjenkomst at menigheten av jøder og hedninger skal bygges. Det er denne menigheten endetidsdramaet i Johannes' åpenbaring taler om. Denne boken er skrevet til trøst for forfulgte kristne, enten de er hedninger eller jøder. Det er en åpenbart urimelig lese måte å hevde at størstedelen av boken ikke angår de hedningekristne i det hele tatt, fordi de vil være "bortrykket" når bokens slutt drama utspiller seg.

4.5 Hovedsaken er frelse for Israel og folkeslagene

Det nye testamentes utsagn om endetiden byr på mange vanskelige tolknings spørsmål. På hvilken måte og på hvilket tidspunkt Israel vil bli trukket inn i endetidsdramaet er omstridt. Hovedsaken er imidlertid klar: Når "hedningenes fylde" en gang er samlet inn, skal hele Israel bli frelst (Rom 11,25f). Denne hovedsaken må den kristne kirke være opptatt av – ved å forkynne evangeliet om frelsen i Jesus Kristus – både for jøder og hedninger.

5. Det jødiske folk og landet

5.1 Gud oppfylte sitt løfte om landet

Gud lovet Abraham at han skulle bli far til en tallrik ætt, og at han skulle få det landet Gud ville vise ham (1 Mos 12,1–3.7). Derfor førte han Abrahams etterkommere ut av Egypt og inn i det lovede land. Under Josvas ledelse inntok israelittene løftets land, og det var her de i særlig grad fikk oppleve samfunnet med Gud.

Ved innvandringen i løftets land gjorde Gud det klart for folket at så lenge de forble lydige mot pakten, ville landet være deres. Men dersom de vendte seg bort fra Gud og hans bud, var deres eksistens i landet truet (5 Mos 27–28; Josva 8,30ff). Gud gjorde det også klart at det er han som eier landet; israelittene er bare gjester hos ham (3 Mos 25,23).

Israels historie forteller at folket stadig kom på kollisjonskurs med Guds vilje. Gjennom profetene kalte Gud folket til omvendelse, men da de avviste profetenes kall, kom de under Guds dom: Store deler av folket ble ført bort fra landet og måtte leve i eksil (2 Kong 17; 2 Kong 25). Men Gud stod ved sine løfter til Israel og sørget for at folket igjen kunne dra inn i landet, selv om de denne gangen ikke fikk politisk selvstendighet.

5.2 Jødene har alltid hatt forventninger knyttet til landet

Landet har en sentral plass i Guds historie med sitt folk i den gamle pakt, og så langt vi i dag vet, har det bodd israelitter/jøder i landet helt fra Josvas tid. Folkets tilstedeværelse i landet har imidlertid ikke vært avhengig av politisk selvstendighet og en egen stat. I store deler av historien har dessuten majoriteten av det jødiske folk bodd i diasporaen.

Men idealet har vært annerledes. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at jøder helt fra Det nye testamentes tid daglig har bedt om at Gud måtte “samle våre landflyktige, samle oss fra jordens fire hjørner”. Likeså har man bedt om å få leve fritt i landet under Guds herredømme: “Innsett dommere for oss slik det engang var, og rådgivere slik det var i begynnelsen. La trengsel og sorg være langt fra oss. Hersk over oss, du alene, Herre, i troskap og barmhjertighet” (Atten-bønnen).

5.3 Messias tidens løfter om landet sprenger grensene for denne tidsalder

Det gamle testamente inneholder en lang rekke løfter om en kommende frelsestid for Israel. I noen av disse er frelsestiden knyttet til Messias' komme. Disse løftene omfatter også landet og skildrer den herlighet som skal råde når oppfyllelsens tid er inne. Blant

løftene leser vi at ulven skal bo sammen med lammet og leoparden legge seg hos kjeet (Jes 11,6), og at en livgivende kilde skal springe ut fra templet og gjøre Dødehavet friskt (Esek 47,1ff). Flere av disse løftene går klart ut over grensene for det som hører denne tidsalder til.

5.4 I Det nye testamente får landløftet en utvidet betydning

Det nye testamente utvider perspektivet på løftene om landet i retning av den endelige forløsning, knyttet til Guds rikes komme. I Rom 4,13 sier Paulus om Abraham at han fikk det løfte at han skulle bli arving til "verden" (jf. Matt 5,5). Dette svarer til løftene om at det forløste gudsfolk skal oppleve fellesskapet med Gud på en ny jord (Åp 21). Løftets land blir altså utvidet til å omfatte hele det forløste skaperverk.

I Luk 21,24 sier Jesus at folket skal føres bort i fangenskap og Jerusalem ligge nedtråkket av hedningene inntil hedningenes tid er omme. Hva som deretter skal skje, sier ikke dette skriftstedet noe direkte om. Noen tolker det slik at hedningenes herredømme i Jerusalem skal avløses av et nytt, dennesidig jødisk herredømme. Ordet kan imidlertid også forstås annerledes, nemlig slik at hedningenes tid avløses av Guds rikes tid (jf. Dan 7). Hvordan man enn stiller seg til dette, vil vi fastholde to tanker. For det første: Hovedlinjen i Det nye testamente er å oppfatte landløftet som et universelt løfte som skal virkeliggjøres for hele Guds menighet på den nye jord. For det andre: Det finnes ingen nytestamentlig tekst som direkte opphever landløftet til Israel. Det nye testamente utelukker altså ikke at det fortsatt kan være en frelseshistorisk forbindelse mellom Israels folk og Israels land.

5.5 Profetiene taler om noe større enn opprettelsen av staten Israel

Det universelle perspektivet på landløftet gjør det problematisk å se opprettelsen av en jødisk stat i 1948 som en direkte og endelig oppfyllelse av de bibelske løftene om landet. Dessuten er det viktig å understreke at løftene og profetiene som taler om hjemvending og bosetting i landet, også taler om at folket skal leve under Guds herredømme og følge hans vilje (jf. Jer 31,31-34; Esek 11,17-20). Det er med andre ord også tale om en åndelig fornyelse for folket som helhet, om at Gud gir folket et nytt hjerte og en ny ånd slik at de følger hans lover. Dette kan ikke sies å være en realitet i dagens Israel. Opprettelsen av staten Israel kan derfor ikke sees som en virkeliggjørelse av Guds frelsesplan i Kristus Jesus.

Det er likevel mulig å se de politiske begivenhetene i 1947-48 som et uttrykk for at Gud sørger for å bevare Israel som folk. Også i gammeltestamentlig tid viste Gud hvordan han kunne bruke politiske stormakter i sin plan (jf. f.eks. Jes 45,1ff).

5.6 Jødene har en historisk rett til å bo i Israels land

Uansett hvordan man bedømmer den sekulære statsdannelsen, finnes det sterke etiske og folkerettslige grunner for at jødene har rett til å bo i Israels land. Folkets historiske tilknytning til dette landet er udiskutabel og tilsier at det har en legitim rett til å bo i dette området. Behandlingen av jødene gjennom historien, med pogromer og forfølgelse og med den ufattelige forbrytelsen som Holocaust representerte, viser behovet for å sikre jødene en egen stat, der de kan bo i frihet og fred, og med trygge grenser. Dette var da også bakgrunnen for at De forente nasjoner i 1947 vedtok opprettelsen av en jødisk stat innenfor det britiske mandatområdet i Palestina. Dermed bekreftet folkeretten jødenes rett til å leve og bo i dette området. FN-vedtaket som gav jødene rett til en egen stat, gav imidlertid også folkerettslig grunnlag for en palestinsk stat.

5.7 Staten Israel er et demokrati – ikke et teokrati

I gammeltestamentlig tid var Israel – i alle fall i prinsippet – et teokrati, dvs. styrt av Gud selv. Den moderne staten Israel har derimot en sekulær og demokratisk forfatning. Den israelske stats politikk kan følgelig ikke legitimeres ut fra tanken om jødene som Guds utvalgte folk. Staten Israel har folkerettslig de samme rettigheter og er folkerettslig underlagt de samme etiske forpliktelser som enhver annen stat. På den ene side har Israel f.eks. rett til å forsvare land og folk. På den annen side er staten Israel f.eks. forpliktet til å gi alle borgere lik behandling. Dette er særlig aktuelt i forhold til de ikke-jøder som bor og som har bodd i landet i generasjoner, og som derfor – på like linje med jødene – har legitim rett til å bo der.

Folkerettslig kommer denne forpliktelsen blant annet til uttrykk i FN's Menneskerettighetserklæring, en erklæring som Israel har gitt sin tilslutning. Forpliktelsen kan også begrunnes i jødisk etikk – med henvisning til Moselovens understrekning av jødenes ansvar for innflytterne som bor i landet (2 Mos 22,21). Folket formaner til å elske dem som seg selv, behandle dem som landsmenn og ikke undertrykke dem (3 Mos 19,33–34).

5.8 Evangeliet skaper forsoning og fred mellom jøder og palestinere

Evangeliet taler først og fremst om forsoning mellom Gud og mennesker, men det taler også om forsoning mennesker imellom. Derfor må vi som kristne støtte det arbeidet som gjøres for fred og forsoning i Midtøsten. Å skape fred er etter Guds vilje (jf. Matt 5,9; Sal 122).

Som kristne har vi et særskilt ansvar for våre medkristne brødre og søstre – både blant jøder og blant palestinere. Vi gleder oss over det forsoningsarbeid som foregår mellom messianske jøder og kristne palestinere, og ser det som et vitnesbyrd om evangeliets kraft til å skape fred mellom mennesker.

5.9 Israels frelse er langt viktigere enn Israels land

Til tross for landets betydning for jødisk identitet er det verd å merke seg at det jødiske folk i store deler av den gammeltestamentlige historie bodde i landet uten å eie det eller ha politisk selvstendighet. Det må også framheves at Det nye testamente ikke er opptatt av jødernes råderett over landet. Vekten ligger i stedet på jødernes forhold til Gud. Så positivt man enn måtte se på den jødiske tilbakekomst til landet i nyere tid, ligger forpliktelsen for den kristne menighet i å forkynne evangeliet for jødene slik at de kan vende tilbake til fedrenes Gud gjennom troen på hans Sønn Jesus Messias. Det er dette som fremfor alt ligger apostelen Paulus på hjertet når han taler om sitt eget folk: "Brødre, av hele mitt hjerte ønsker jeg og ber til Gud at de må bli frelst" (Rom 10,1).

Medlemmer i Teologisk Nemnd i Den Norske Israelsmisjon:

Sverre Bø, dr. theol., førsteamanuensis i bibelfag ved Fjellhaug Misjonshøgskole, Oslo.

Torleif Elgvin, Ph.D., førsteamanuensis ved Frikirkens teologiske seminar/Bibelskolen i Oslo; tidligere leder av Caspari Senter i Jerusalem.

Harald Hegstad, dr. theol., professor i praktisk teologi ved Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo.

Kurt Hjemdal, sokneprest i Ski prestegjeld. Tidligere formann i Den norske Israelsmisjon.

Reidar Hvalvik, dr. theol., førsteamanuensis i Det nye testamente ved Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo.

Olav Myklebust, tidligere førsteamanuensis ved Diakonhjemmets teologiske høgskole, Oslo.

Oskar Skarsaune; dr. theol., professor i kirkehistorie ved Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo.

Jostein Ådna, dr. theol., professor i Det nye testamente ved Misjonshøgskolen, Stavanger.